

ФАШИЗМЪТ КАТО ИДЕОЛОГИЯ

Веселина Димитрова

Статията на Иван Харизанов „*Нацията и личността в социалната философия на фашизма*“ (1, 3) изследва появата на едно социално движение като фашизма в Италия, неговата идеология и установяването му на власт в държавата. В светлината на 1929 г., когато се заражда националсоциализмът в Германия, това е полезен текст, още повече, че тогавашното българско общество се вълнува от актуални политически събития, движения и идеологии, с които по-късно ще свърже своето бъдеще.

В текста си Харизанов прави задълбочен анализ на условията, при които се появява фашизмът, на неговата политическа доктрина, на сливането му с национализма, популяризирането му сред обществото и пътя му към властта в Италия.

Според автора фашизмът е роден „преди теорията, която дойде след него, след неговата практика и която се оформи в процеса на самите борби“, „едно социално движение, при това крайно стройно и оригинално“.

1. История на политическата криза в Италия след Първата световна война. Условия за възникване на фашизма

Първата световна война поставя на изпитание редица политически идеи, които „всички ние сме считали неуязвими в областта на политическите доктрини на нашето време“, смята Харизанов. Кризата е повсеместна – и в политиката, и в икономиката, и в „моралните устои на обществото“, и във властта. Идеята за равенството „нивелира всички и почна да не зачита елита и

способностите“. Синдикалните организации „разпалиха класовата борба и станаха огнища на ненавист и омраза“; „дисциплината биде нарушена, властта почти не съществува“.

Като основна причина за кризата авторът посочва покупателната способност на населението. „Изходът е един – определя Харизанов – в т.нар. капиталистическа рационализация, която обаче по признанието на всички изисква и общи усилия, и време, и жертви.“ По-нататък той разглежда начина, по който се появяват нови организации, които имат претенциите да се доберат до властта и да управляват. Според него съпротивителната сила на буржоазията е отслабнала и тя е „абдикирала от своята мисия: да бъде блюстителка на правния режим, като възложи своята защита на разни бойни организации, които сами поеха нейното дело“. В разсъжденията си Харизанов се опира на изводите на Гюстав льо Бон в книгата му “La psychologie politique”, Paris, 1924, p.365: „В сравнение с английската и старата френска аристокрация нашата буржоазия остаря твърде скоро и не би живяла никак, ако почти всяка нейна генерация не се освежаваше от елементи, които идат от класи, по-долни от нея... насилията, които придружават революционните движения в наше време, са резултат от оня примитивен варварски инстинкт, който се събужда често в душата на един народ и който според някои философски теории се счита като източник на едно н о в о п р а в о... терорът в наше време представлява една трансформация на тоя примитивен инстинкт в „новото право“... съпротивителната сила се оказва слаба, а социалните връзки почти скъсани“. В контекста на историята се прокарват връзки с Френската революция от 1789 г. и движенията, които възникват, за да защитят правата на френската буржоазия в нейното утвърждаване на историческата сцена.

Според Харизанов това са обстоятелствата, предизвиквали силната реакция, която „се изрази в т.нар. култ към държавата или към силната власт, който по признанията на самия Едуард Бернщайн в неговата книга „Спорни въпроси на социализма“ „не е нищо друго, освен една реакция срещу разрушителната стихия на масите, които, под купола на демокрацията, рушат нейното дело“.

2. История на завземането на властта от фашистите в Италия

През януари 1919 г. Мусолини не само взема участие, но и иззема инициативата в едно събрание на интервенционистите, които след 4-годишно откъсване и борба „искат да определят своето духовно и политическо поведение по отношение на националните проблеми след войната“. Движението е „боязливо, почти незабелязано, но силно проникнато от духа на революционната демокрация“ – Харизанов цитира откъс от книгата на Ивано Бономи “Du Socialisme au Fascisme”, Paris, 1924. Почти всички участници са от средите на социалистите и синдикалистите, но реформисти липсват. Интервенционистите се изказват против буржоазията, която „се оказа неспособна да склучи достоен мир и да реорганизира държавата върху новата база на справедливостта, труда и производството“, както и срещу старите партии, но за една “своеобразна парламентарна диктатура, която да се противопостави на интернационалната плутокрация, оспорваща на Италия плодовете на нейната победа“.

Изказването на Мусолини е категорично: „Режимът откри своето наследство и ние сме, които имаме право на него, защото ние сме, които тикнахме страната към война и я водихме към победа...

Ние искаме народно събрание, което да се произнесе върху формата на управлението и да каже – република или монархия. Ние, които сме били винаги републиканци по убеждение, ще кажем още отсега – република!“

Според Харизанов светът по това време отива наляво, руският болшевизъм е в своя апогей, масите се ориентират към „еволюционния социализъм“ и чакат от него основни промени в социалния живот. Мусолини прокламира: „Историята вижда да се открива един период, който може да се нарече политика на масите и хипертрофия на демокрацията. Ние не можем да поставим пречки на това движение“.

На събранието си интервенционистите приемат програма, която включва следните искания:

1. Камарата да се провъзгласи за учредително събрание;
2. Унищожаване на сената;
3. Конфискация на богатствата, придобити във войната;
4. Данък върху наследствата – за обезщетение на пострадалите от войната, инвалидите, бойците и техните семейства;
5. Конфискация на черковните имуществата;
6. Народна милиция.

Харизанов съзира редица пречки пред популяризирането и налагането на фашизма като масово движение. Фашистката организация има радикален характер, който плаши, от една страна, пролетариата, доскоро участвал във война, в която именно фашистите са го тикнали; от друга страна – буржоазията се плаши от революционния характер на тази идеология; от трета страна – либералните и демократичните партии не могат да последват движение, което е „елемент на разрушението“, а не защитник на държавата.

Според автора на статията 1920 г., годината на Гражданската война, е заварила фашистите безсилни. Това е времето на стихийна революционна треска, при която стачките следват една след друга, с растяща безработица, работниците завземат фабриките, а буржоазията е готова да се примири с пролетариата; с остро недоволство към офицерите от последната война. Хората на Д'Анунцио от Фиуме заплашват правителството, а фашистите заплашват монархията.

Според Пиетро Джорголини, един от най-авторитетните тълкуватели на фашизма от онова време, „фашизмът в никой случай не може да бъде инструмент в ръцете на изплашената буржоазия“. Само че фашизмът се слива с националистическите елементи, които искат да върнат „обаянието“ на националните ценности и да възстановят реда и дисциплината в страната. Това сливане променя в значителна степен характера на фашизма. За националистите държавата действа, за да постигне своето величие и сила, като двата инструмента за това са йерархията и дисциплината. Чрез съчетаването на национализма и синдикализма държавата става инструмент на нацията.

3. Доктрината на фашизма

Доктрината на фашизма гласи – възвръща социалните и политическите принципи отпреди Ренесанса и индивидуализма; приложението на тия принципи става по пътя на революцията, а не по парламентарен път. Тази доктрина се основава на следните принципи:

1. Тъй като по природа човек е социално животно, той е проникнат от чувство за солидарност и от повелителната нужда от единство, в което да се заличат личностите. Това обществено

единство не може да се осъществи без власт и дисциплина – неразделни атрибути на всяко общество.

2. Човешките действия са подчинени на законите на природата, на разума и на волята на Бога. Доброто и злото се мерят не с критерия на личността, а с обективен критерий, който стои над нея. Според фашистката идеология хуманизмът е причината за всичките злини. Благодарение на него личността е обявена за свята и неприкосновена, тя е „свободна“. В нейно име Френската революция провъзгласява равенството на всички хора, унищожава корпорациите и забранява новите форми на икономически организации. Цялата обществена организация се схваща въобще като дело на „свободния договор“. Оттук идеята за представителното управление върху почвата на общото изборително право. Според Жан-Жак Русо „всички хора по природа са еднакво добри и еднакво добродетелни, следователно носители на една единна и неделима воля, еднакво присъща на всички“.

Фашизмът твърди, че това е фикция. „Свободният гражданин“ не съществува. Той е бил възможен в античното общество при робския труд или в малките свободни комуни от епохата на Ренесанса но в наше време той е невъзможен. Човекът е здраво свързан със законите на капиталистическата система, при която той работи и произвежда с цената на всекидневни усилия. При тия условия свободата е настояща фикция. При нея доминира по-силният – при механизма на капиталистическата система това е най-богатият, а оттук и безспорният триумф на капитализма, който за фашизма е икономическият еквивалент на либерализма.

Под влияние на това схващане за хуманизма се смята, че личността, както и класата си имат собствени критерии за доброто и злото и собствени средства за постигането им; хаосът е неминуем –

личността е изоставена без покровителство, без ориентация, без икономическо попечителство от държавата. Самата държава е чисто административно понятие и тя отсъства. Оттук се прави изводът за социалното безстрашие на либералната държава и класовия егоизъм на социализма. В либералната държава са родени двете сили: демокрацията, която иска да усъвършенства силата на свободата, и социализмът, който иска да я унищожи. Затова фашизмът отрича конституционната монархия, републиката, общото избирателно право, референдума и смята, че банкрутът на демокрацията е исторически прокламиран.

Фашизмът издига като основни стълбове **корпоративизма**, който идва от Средновековието и е обоснован теоретически от Прудон и Мацини, и **синдикализма**. На индивидуалния критерий, който разпалва класовата борба, противопоставя новата обединителна идея за **нацията**. От трите основни идеи, които подхранват политическите доктрини на всички епохи – личност, нация, държава, фашизмът избира **нацията**, която е източник на всички права и на всички задължения и която стои **над** всички.. Личността не може да бъде единственият критерий, на който да се гради политическата физиономия на държавната организация. Естественият егоизъм на личността трябва да се преклони пред интересите на нацията и да се изпълни с дух към жертви.

Според министъра на правосъдието и теоретик на фашизма Алфредо Роко: „На формулата на либерализма, демокрацията и социализма – обществото за индивида, ние противопоставяме друга – **индивидът за обществото**, с тая само разлика, че ако първата доктрина жертва обществото в полза на личността, фашистката доктрина **не унищожава личността в полза на обществото**. Тя я подчинява, но не я унищожава, защото прогресът и благосъстоянието

на личността, стига да са пропорционални и хармонични, са условия за прогрес и благосъстояние на цялото общество. Обществото има интерес от благосъстоянието на личността. Върховният критерий в случая е нацията“.

Самият Мусолини заявява: „Солидарността на всички спрямо върховните интереси на нацията, която става граница и норма на всяко право – на собствеността и на облагите от труда и заплатата, ето нашата основна цел, която най-правилно синтезира фашистката идея“.

И тази идея намира приложение в член 1 от Конституцията на труда (Carta del lavoro): „Италианската нация е един организъм, който има цели, живот и средства за действие, стоящи над тия на личността и сдруженията, които я образуват. Това морално, политическо и икономическо единство е напълно осъществено във фашистката държава“. От това следва, че трудът се разглежда като социален дълг и затова е поставен под надзора на държавата. Това е и моралното оправдание за юридическата интервенция на държавата в защита на труда. От това схващане извира и защитата: всеки е защитен, доколкото изпълнява социалния си дълг. Това е дълг без пречки и санкции, а варварската форма на задължителния труд е невъзможна за днешните хора.

В алинея II на чл. 2 е прокаран принципът за единството в националното производство. Този принцип е съществен за цялата фашистка организация. Принципът е: да се обединят интересите на тези, които дават работа, с интересите на тия, които работят, и то при всички случаи, в името на върховните интереси на производството на нацията.

Социалният характер на фашистката концепция се затвърждава от чл.7, 8 и 9, според които корпоративната държава смята частната инициатива в областта на производството за най-ефикасен и полезен

инструмент за интересите на нацията; професионалните организации на собствениците са длъжни с всички средства да осигурят увеличение на производството, подобрене на продуктите и намаление на костуемите цени; държавна намеса в областта на икономическото производство няма да има, освен в случаите, когато частната инициатива липсва, недостатъчна е или когато политическите интереси на страната са застрашени.

При фашисткия режим частният капитал има всички условия за свободно развитие, стига да не влиза в конфликт с общите интереси на нацията. С това той добива характер на публична функция. Собствеността и тя е подчинена на върховните интереси на нацията. Трудът става задължителен. Собствениците на огромните имения са под заплахата да им се отнеме собствеността, ако не се грижат за нея. Основната идея е за пълното развитие на производителните сили, защото силата на една държава зависи преди всичко от нейния икономически прогрес. В името на тоя прогрес личността е ограничена. Председателят на Касационния съд в Рим D'Amelio пише в предговора на една книга върху фашистката магистратура на труда: „Свободата на личността във фашистката държава се прекланя пред върховните интереси на производството; тя е подчинена на нацията във всички области, били те политически, икономически и социални“.

Характерна особеност в доктрината на фашизма е култът към традицията. Той произхожда от самата доктрина и преди всичко от оценката, която дава на личността. Според това разбиране държавата не е длъжна да се грижи само за благосъстоянието на личността от дадено живо поколение – напротив, тя е само едно звено от непрекъснатата верига на сегашни, минали и бъдещи генерации, следователно **държавата има право да иска от нея жертви**. Традицията е морално повеление, което трябва да се съблюдава. Тя

крие в себе си ония общи ръководни начала, които са много по-силни от тези, които крепят различните икономически и чисто духовни организации. Затова не бива да ни учудва култът към имперския Рим, папството, дори към Ренесанса като отражение на италианския гений.

Фашизмът претендира да заема средишно място между политическите доктрини на буржоазията и тези на социализма, че той е за корпоративизма и за синдикализма. Синдикализмът от това време се е изродил в едно примирително движение – в името на примирението на класите и тяхното единство се поставя **над класовите конфликти** и с това фашистка Италия става **корпоративна държава**.

Фашизмът твърди, че в корпоративната държава няма място за политически партии. Вместо партии има едно-единствено име, което всъщност е една армия, с едно командване и една стратегия. В конкуренцията с други народи една нация трябва да бъде неделима. Нацията има една-единствена длъжност: да установи управление и да осигури производството. Затова фашизмът е основан на националния живот – всички производителни категории са събрани в една единна корпоративна система, в която всички се радват на еднакви права. И както в Средновековието никой не е могъл да остане вън от тази система, така и при фашизма всеки трябва да намери място в системата на икономическите организации.

От това произтича убеждението, че се създава истинско самоуправление на производителите, една **истинска стопанска демокрация**. Затова фашизмът е против парламентаризма, основан на общото изборително право, и е за този, който почива върху икономическите интереси на производителите. Министърът на корпорациите Джузепе Батай формулира разликата между парламентаризма при стария режим и този при фашизма: „Един

парламент, образуван от икономически категории и класи, не може да функционира като колегия от индивиди, които по силата на мнозинството могат или мислят, че могат, да изразят една обща воля. Не бива да се забравя, че професионалните организации са подчинени на наблюдението и попечителството на държавата. Ясно е, прочее, че йерархическото отношение между камарата и правителството, между законодателния орган и изпълнителната власт е прекъснато. Новото представителство ще бъде повикано по-скоро да изпълни една законодателна работа, отколкото да изкаже съждения върху правителствената политика и да трасира програмата за една обща ориентация. Всъщност неговата работа ще бъде чисто техническа“.

Оттук и трансформацията на изпълнителната власт – министър-председателят не е вече пръв между равни, той е шеф.

Ал. Сталийски. Фашисткото учение за държавата – София, 1929, 224 с., цена 80 лв.

„Книгата на г. Сталийски е ценен принос в нашата политическа литература. Всъщност тя не е само една чисто политическа книга. Тя засяга редица въпроси от държавно-правен характер, а самото изложение на фашисткото учение е свързано с разни проблеми из областта на конституционното право.“ Самото начало на рецензията на Иван Харизанов приковава вниманието на читателя с високата оценка за книгата на Александър Сталийски.

„Г-н Сталийски е убеден фашист. Той изцяло адмира това ново движение, което според неговите предвиждания скоро ще надхвърли пределите на италианската държава, за да добие характер на едно мирово явление. В различие от многобройните оценки и мнения, според които фашисткото учение за държавата е една най-обикновена „метафизика“, г. Ст. счита напротив, че фашизмът е

действително едно ново и сочно „учение“, което заема видно място в системата на социалните и политическите доктрини, с които нашето време разполага.

Все пак в италианските събития има нещо специфично, което именно и дава **чисто националния** облик на фашисткото движение. Със завземането на властта фашизмът пристъпва към новото организиране на държавата в духа на своите идеи, много от които според Сталийски се раждат в течение на самото властване. Новата държавна организация засяга не само политическите институции, но и социалните отношения, преди всичко тези между труда и капитала, което от своя страна придава известен социално-икономически характер на фашистката „революция“, с който фашистите така много се гордеят. Това именно е дало основание на автора на книгата да сравнява фашистката революция с френската и руската.

С критичен поглед към новата фашистка организация, Харизанов смята, че едва ли има основание да се поддържа подобно сравнение. В случая няма никакво радикално разместване на социалните пластове, а само една по-ефикасна регламентация на отношенията между труда и капитала, което по принцип е възприето и в много други законодателства. Факт е, че фашистите смятат капитализма за най-добрата форма на производството и искат нейното запазване; нямат намерение да предприемат никакви промени в структурата на капиталистическото стопанство, затова капиталистическата система на стопанисване не е и не може да бъде **самоцел**.

Върховната цел на държавата е другаде и стопанството е подчинено на първенството на тази цел. Вярно е, че фашизмът иска да сложи край на класовата борба, като я замени със социална хармония. Този факт може да заблуди мнозина и да ги накара да си

мислят, че се намират пред едно радикално обществено преобразование, дори пред една революция от типа на френската и руската. Обаче това не може да е истина, защото капитализмът си остава и основите на класовата борба не са изчезнали.

Харизанов определя, че най-интересната част от книгата на Ал.Сталийски е глава III за „конституивните елементи на фашисткото учение за държавата“. Авторът обширно е запознал читателите с италианския синдикализъм и който от чисто класова и фракционна организация се е превърнал в една общонародна социална институция. С това синдикализъмът става национален, а държавата – корпоративна държава. Сталийски е привел и данни за трансформацията на синдикалните организации в обществени, а чрез корпорациите и в чисто държавни институции.

Според Харизанов „книгата е написана с вещина и ерудиция, които правят чест на автора. Недостатък на тоя голям труд е липсата на сравнителния метод на изследване“.